

ועד ליל שבת

דברי מוסר והשקפה ע"ס מסכת אבות

מראש הישיבה הגאון הגדול רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א
שנאמרו בישיה"ק

גדלות בתורה - רק מתוך יראת שמיים

ובטוח שיש להם כושר הבנה בכל נושא שבעולם, אך הנה כאשר ניגשת אליהם והתחלתי לדבר איתם על סברות עדינות ודקות - היה משאם ומתנם כבהמות וכחיות, ולא הצלחתי להסביר להם מאומה. הא כיצד? ועל כרחך צריך לומר, שרק התורה היא שמזככת את השכל ומעודנת אותו להשיג את הדברים הזכים והמרוממים למעלה למשכיל, ומבלי שיהיה ביד האדם את סגולת קדושת התורה הוא יישאר טמון למטה בארץ, ולא תועיל לו אף חכמה שבעולם בכדי להתרומם.

'פקודי ה' ישרים'

ישנה כוונה נוספת בדברי המשנה, וכמו שמשמע ברבינו יונה - שרק כאשר יש יראת חטא אצל האדם הוא מכוון לאמיתותה של התורה ומזמיר את הדברים על דיוקם, אך כאשר ניגש לתורה מבלי היראה הדין נותן שלא ישיג באמת את המכוון.

אי' בחז"ל שאשת פוטיפר לשם שמיים נתכוונה להוציא תולדות מיוסף, ומשמע שגם יוסף ידע את כוונתה ומשום כך נעתר לה בתחילה, ואם כן נשאלת השאלה מדוע נשתנתה דעתו כאשר ראה את דמות דיוקנו של אביו. וביאר בזה הגאון רבי אברהם יפה"ל זצ"ל ביאור נפלא, שגם כאשר חושבים על דברים מסויימים שהם לשם שמיים עדיין יש מבחן המבחין עד כמה הדבר אמיתי: כאשר מציבים לנגד העיניים את 'דמות דיוקנו של אביו' אפשר לשים לב לפתע שלא, את זה אבא לא היה עושה, ואם את זה אבא לא עשה - על כרחך שגם אני לא אמור לעשות, למרות כל הסברות שיכולות להיות.

פעמים רבות היצר יושב לאדם בין מפתחי הלב ומבלבל אותו על ידי הצגת מצג שווא כאילו האסור הוא מותר והמותר הוא אסור, עד שהאדם חושב כאילו זו היא אמת, ואכן אין שום דרך לצאת מתוך גן המבוכה כי אם על ידי 'יראת החטא' שתבער בלב האדם ותציב לו את 'דמות הדיוקן' - כזה דבר לא עושים ויהי מה, כי גם השכל חושב כך מכל מקום הלב אומר אחרת.

אלו הם דברי המשנה, שהדרך להשיג את החכמה האמיתית לא תתכן בלי יראת החטא שתכוון את האדם ותסייע בעדו לא לפנות ימין ושמאל, ללכת בדרך הישר ולרכב על דבר אמת, ורק כך האדם יכול ללמוד את התורה כפי שהיא ולהשיג את דקות הסברא ואת דיוקה.

'פקודי ה' ישרים' - התורה היא ישרה ומדוקדקת, ואינה מתחברת לדברים עקומים, ולפיכך דוקא אם האדם הוא ישר ומכוון את כל דרכיו על פי יראת ה' שעומדת לנגדו יש לו את היכולת להכיל בתוכו את ישרות התורה ולא לעקם את דבריה, אחרת 'אין חכמתו מתקיימת'.

'ואשריו כי צידק נפשו בשעה קלה'

המשך דברי המשנה הם "כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת", ועל זה כתב רבינו יונה את אחד מיסודותיו הנודעים, אשר מובא גם בשערי תשובה (שער ב' אות י'): ראשית דבר מקשה רבינו יונה כיצד עם ישראל אמרו בהר סיני נעשה קודם לנשמע, וכי מניין ידעו שיהיה בידם את הכח לקיים את כל דברי התורה, וכמו כן יש להעיר על דברי המשנה, היאך שייך אדם ש'מעשיו מרובים מחכמתו' ובכל זאת 'חכמתו מתקיימת', והלא אם אין לו חכמה בדרגה המספיקה למעשים הוי אומר שהוא לא יודע מה עליו לעשות, וא"כ איך עושה מה שעושה.

ועל כך ביאר רבינו יונה שכאשר האדם מקבל על עצמו לשמור ולעשות את דברי החכמים כאשר יורוהו בלי לסור ימין ושמאל, נחשב לו כבר מעתה כאילו עשה את כל המעשים שקיבל על עצמו ומקבל שכר כמו שעשאים, גם אם בסופו של דבר נאנס ולא עלתה בידו.

וזהו שאומרת המשנה 'כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת', שהכוונה היא למי שמקבל על עצמו לעשות את הכל, שאז

פ"ג משנה ט'. אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת.

חכמת התורה לא ניתנה לכל אחד

'יראת החטא' האמורה במשנה אין הכוונה ליראה בפועל ולפרישה מן העבירות, כי אם כן מה ההבדל בינה לבין סיוע המשנה 'כל שמעשיו מרובים מחכמתו', אלא המכוון הוא כפי שפירש ברבינו יונה, שכאן מדובר על עיקר הצורה שבה האדם ניגש לתורה, האם הוא בא ללמוד מתוך יראת שמיים ומתוך רצון לקיים את רצון בוראו, או שמא אינו משתדל מתחילה ללמוד החכמה כדי לקיימה 'כי אם להבין ולהשכיל'.

ועל כך אומרת המשנה 'כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת', ללמדך ולומר לך שהדרך לשמור את דברי התורה שיהיו מחוברים לליבו היא דוקא על ידי יראת שמיים, ואם האדם ניגש ללימוד התורה כלימוד שאר חכמות בעלמא מובטח לו שלא יתקיים תלמודו בידו.

כל בר בי רב המשקיע את ראשו ורובו בעיון התלמוד מרגיש בנפשו כיצד התורה היא תורת ה', שיש בה סברות עליונות ודקות שאף פעם אי אפשר לרדת לעומק תכליתם, וגם כאשר מבינים את גדר הדברים מרגישים כיצד יש כאן עומק לפני מעומק שזקוקים לעדינות ורוממות כדי לרדת עד סופו, ותמיד אפשר להוסיף חקר ולהעמיק עוד.

משום כך ככל שהאדם מקדש את עצמו יותר ומתרוכם למעלה להיות יותר גבוה ורוחני, יש לו ממילא את היכולת להשיג יותר מגדלותה של התורה לעומקה ולרוחבה, ונשמת שקי תבינהו להשיג עוד ועוד ולהתחבר ככל הניתן אל דברי התורה.

מסופר על מרן החזון איש שפעם ניגש אליו צורב אחד וביקש להבין את עומק הסברא של 'לא חזרה שליחות אצל בעל', אמר לו החזון איש - אל תבוא אלי עכשיו, תבוא אלי בשבת קודש, אז אוכל להסביר את הענין. ומבואר, שבכדי להשיג את הסברות העדינות שגנוזות בתורת ה' זקוקים לקדושה עליונה שתסייע ביד האדם לרדת לעומק דשמעתא, עד שבשבת קודש יש בכח קדושת היום לסייע לאדם להבין יותר את מה שלומד, וממילא ברור מאליה שכאשר האדם שייך לעולם הטומאה ומנותק מקדושת המצוות אין לו שום אפשרות להשיג משהו מההבנה האמיתית בתורה.

ואכן פוק חזי בשוקא, אם ניגש אל יהודי שאינו שומר תורה ומצוות וננסה לבאר לו איזו סברא מסוגיות הש"ס, גם אם נבאר לו את כל השתלשלות הענינים ומהלך הגמרא ו'נכניס אותו לתוך הסוגיא - הוא לא יצליח להבין בשום פנים, הואיל והנשמה שלו מנותקת הרחק כמטחוי קשת, ומהיכן יצליח להשיג את קדושת התורה.

ובאמת כאשר זוכים אותם יהודים לחזור בתשובה, ניתן לראות באופן ברור כיצד יש כאן תהליך שמתרחש שלב אחרי שלב: בהתחלה הם יושבים ליד הגמרא ולא מצליחים להבין, הם מתאמצים בכל כוחם ומנסים להשיג יותר, ואחרי שהם משקיעים הרבה עמל וזיע או אז הגסות שבליבם מתמוססת, והקדושה שבעמל התורה מסייעת להם להתנתק מהחומר ולשבור אותו מהיסוד, עד שלא חולפים כמה חודשים והם יכולים להבין את כל עומק הסוגיות.

מרן ראש הישיבה הג"ר שמואל רוזנבסקי זצ"ל היה חולה בסוף ימיו במחלה הנוראה, ולשם כך נסע לארה"ב לטיפולים אצל גדולי המומחים שבעולם. וזכור אני את הימים שבהם חזר ארצה בשנתו האחרונה, לאחר שכבר הפסיק את הטיפולים בחו"ל. הוא נכנס להיכל הישיבה ומסר שיחה בפני כל התלמידים, וכך אמר: הייתי אצל הרופאים הגדולים ביותר, בעלי ידע והבנה מופלגת בכל הקשור לחכמת הרפואה, אותם אלו שנחשבים בעלי כשרון וניתוח היוצאים מגדר הרגיל, והייתי סמוך

נחשב לו שעשה ועושה ויעשה את כל המעשים שעתידיים לבוא ואפילו אותם אלו שאינו יודע כעת ואין חכמתו משגת.

ויעוין בשערי תשובה שם מוסיף רבינו יונה עוד כמה מילים ספורות: "ואשריו כי צידק נפשו בשעה קלה". ללמדך שהכל טמון בכח הקבלה, וכאשר מקבל האדם על עצמו בהחלטה אמיתית שישנה את דרכו, הוא יכול ברגע אחד לצאת מאפילה לאורה ולזכות לנצח נצחים.

בבני ברק היה יהודי בשם רבי שלמה טנא זצ"ל, שבסוף ימיו עבר התקף לב חריף ונחלשו כוחותיו, אך לאחר ששחרר לביתו ראה אותו יהודי עולה במרוצה את מדרגות 'כולל פוניבז', שם ישב ועסק בתורה כל ימיו, וזאת בשעה שבע עשרים וחמש, חמש דקות לפני תפילת מעריב. שאל היהודי את ר' שלמה: מה לך רץ במדרגות, הרי עוד חמש דקות כבר מתחילים את התפילה ונגמר הסדר מוסר. מה אפשר להספיק? ר' שלמה השיב תוך כדי מרוצה: "ואשריו כי צידק נפשו בשעה קלה"...

לא שייך להיות תלמיד חכם בלא יראת שמיים

עולה לנו אם כן, שרק כאשר האדם מכוון את מעשיו שיתאימו לדרך התורה יש לו את הדרך לקנות את חכמת התורה, ואם מעשיו סותרים את חכמתו אין חכמתו מתקיימת. ומבואר בעומק הדברים היוצאים מדברי התנא, שישנן שתי סיבות מדוע מי שאין בו יראת שמיים לא יכול לזכות לחכמת התורה, האחת היא משום שבלי יראת שמיים אין את היכולת לאדם לכוון לאמת ולהבין את התורה עד תכליתה, והשניה היא סיבה רוחנית, שכאשר האדם מתנהג בדרך אחרת ממה שנאמר בתורה עצמה, התורה אינה מוכנה מצידה למסור את עצמה לו ולהקנות אליו.

הדרך לקנות את תורת ה' אותה אינה כפי שקונים שאר חכמות שבעולם, אלא יש קודם כל להתקדש ולהיות מוכנים אליה, ואלמלי כן האדם יכול אולי להיות 'סטודנט לתלמוד' אך לא לגדול לתלמיד חכם היודע את התורה באמת.

ומרן הגרא"מ שך העיד שמעולם לא ראה תלמיד חכם שאינו ירא שמים, ומי שאין בו יראת שמים חזקה עליו שלא ייצא תלמיד חכם, גם אם יישב וילמד בכל כוחו.

זוהי הסיבה והתכלית של 'סדר מוסר', שכן למרות שכל חלק בתורה מקדש את האדם ומרומם אותו למעלה, וכמו שכותב הגר"י מסלנט באגרותיו שגם שור שנגח את הפרה נותן קדושה לאדם כמו כל חלק אחר בתורה, מכל מקום אם האדם מצידו לא מתבונן על מעשיו לשפר אותם ולהתאימם למה שלומד - לא תהיה לו שום אפשרות בעולם לקנות את התורה, כי הוא לא יכול להתחבר אליה.

הגישה שמכוחה האדם מגיע לתורה צריכה להיות מתוך הבנה שיש מטרה לתורה לרומם אותו להתקרב לקב"ה, אך אם הוא מגיע לתורה כחכמה בפני עצמה - הוא אינו נחשב כלומד תורה, ואדרבה, הוא גורע יותר מאשר אם לא היה לומד ולא היה מעקם ומוריד בקדושת התורה. והלכה למעשה, אם למשל חלילה וחס האדם מעדיף את הלימוד בעצמו ואינו קורא לשם דוגמא קריאת שמע בזמנה רח"ל - אין ספק שכל תורתו אינה שווה ולו כקליפת השום, הוא יושב ומאבד את כוחו לריק והכל הבל ורעות רוח, זה וזה לא עלתה בידו ומוטב שלא ילמד.

התורה אינה חכמה אלא מציאות אלוקית, והיא ניתנה לבני אדם בדוקא כדי שיתרוממו על ידה וישגו את המטרה העליונה, וכל מהלך חיים שאינו תואם לדרכה של התורה סותר מלכתחילה את כל מהותה.

חובתנו בתקופה זו - להכיר ולהפנים שאין עוד מלבדו

(דברי חיוק מרבינו רה"י שנגמסרו בתחילת התפוצות נגיף הקורונה, ולגדול נחיצותם מובאים כעת)

לכוגרי הישיבה הקדו' די בכל אתר ואתר

אנו נמצאים עכשיו בתקופה תמוהה הצריכה הסבר, כמדומה שמאז המבול לא היה מעולם גזירה שהקיפה את כל העולם כולו כמו המעשה שלפנינו, היו הרבה מגיפות, היו הרבה חורבנות, אבל אף פעם זה לא הקיף את כל כדור הארץ, והפעם זו גזירה המקיפה את כל העולם כולו, אמנם נכון שפעם לא היה מפותח הקשר בין הארצות כמו היום, ולא הייתה אפשרות להעביר מחלות בצורה כזו, אבל כמובן שאם אנחנו יודעים שיש דבר לא נעשה לבד אז זה לא תשובה, ומאחר ואני אמרתי "אך תיראי אותי תקחי מוסר", הרי אני צריכים לדעת מה המוסר ומה המסר. כמובן שקל מאד לפטור את עצמינו בתשובות של גוג ומגוג וביאת המשיח וכיו"ב, הרב שך היה אומר שיש אנשים שכשיש להם צרה הם הולכים לבדוק את המזוזות, האם אתה סבור שהמזוזה שלך חטאה, וכשהקב"ה שולח לך עונש הוא מתכוון למזוזה שלך, תבדוק את עצמך, ותראה מה יש לך לתקן, זו כמובן עצת היצר שאינו רוצה שאדם ישוב בתשובה, אז הוא שולח אותו לבדוק מזוזות ולעשות כל מיני תיקונים ועניינים, מי שסבור שהקב"ה שולח לו צרה כדי שהוא יתרום לאיזה קופת צדקה או כדי שיגיד כל יום איזה טקסט יערב לו, אנו בני תורה יודעים שכשהקב"ה שולח צרה הוא רוצה מאתנו משהו, כמובן שתפלה וצדקה הם מהדברים המעבירים את רוע הגזירה, אבל הם באים כנספח לעיקר שהוא התשובה, שזה מועיל בצירוף תפלה וצדקה, שאל"כ הרי לא פתרנו את הבעיה ואת סיבת הצרה, ומה הועילנו. ומאחר והכלל הוא תמיד שעונשי שמים באים מדה כנגד מדה הרי צריך לבדוק מה משמעות הצרה ומה הכנגד שאליו הוא מגיע.

האדם חי כל ימיו בהרגשה ובהבנה שהעסק בשליטתו, הוא עושה כך והוא מחליט כך, הוא קובע לעצמו מה יעשה והאם יעשה ואין יעשה, גם כשמתרגשים עליו צרות הוא מתמודד אתם, וגם כשזה קשה אבל העסק בשליטתו, הוא מתמודד והוא נלחם, לא תמיד הוא מנצח, אבל תמיד הוא נלחם, ואת זה הוא יכול לסבול, אבל יש מצב שהאדם מרגיש שהעסק יצא מכלל שליטה, אין לו שום שליטה על מה שקורה, הוא עומד מול כח אדיר שהוא איננו יודע אפילו איך מתמודדים עם דבר כזה, זו ההרגשה הכי גרועה שיש לאדם, שהוא מרגיש שהוא כלום והוא לא בעניינים, והוא נגרר אחרי כח שאין לו עליו שליטה, זו הרגשת חילון ואפסיות שכאן האדם מרגיש שהוא כלום.

אנחנו ב"ה יהודים טובים, לומדים, מתפללים, עושים חסד, נמנעים מעבירות, וכו' וכו', כל אחד לפי דרגתו, אבל אנחנו עושים, כל דבר שאנחנו עושים או לא עושים, זה הכל אנחנו, רק כמובן בעזרת ד' ואם ירצה ד', שזה מטבע לשון ומס שפתים בעלמא, ההרגשה התמידית היא שאנחנו אלו שפועלים, כמובן הקב"ה נמצא ברקע והוא נותן לנו כח וכו', זה הכל נכון כידיעה מן הצד, אבל כל ההתנהלות היא לא כזאת, ההתנהלות היא אני ואני ואני, וכשישאלו אותנו האם אנחנו מקיימים את המטרה שעבורה נבראנו ברור שהתשובה תהיה פחות או יותר חיובית, כמובן שיש הרבה מה לתקן, אבל פחות או יותר הכיוון בסדר.

אבל הרי הרמב"ן בסוף פרשת בא אומר, הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולם חביבות וחמודות מאד, שבכל שעה אדם מודה בהם לאלוקיו, וכוונת כל המצוות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין אל עליון חפץ בתחונות מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו וכו', כלומר, שאם אנחנו לומדים ומתפללים ומדקדקים בקלה כבחמורה, ולא מגיעים מזה למטרה של נאמין באלוקינו ונודה לו שבראנו הרי הפסדנו את העיקר, וכשזה חסר אין שום טעם ביצירה הראשונה. האם אכן אנחנו מגיעים לכך, שכשאנחנו עושים מצוה אנחנו מרגישים מזה חיוק באמונה והודאה להקב"ה, כלומר, שהמטרה היא שנסדר את הקב"ה ונחיה כסדר באמונה שהוא הכל, יבדוק כל אחד בעצמו אם באמת קיום התורה והמצוות מביא אותו לתובנה הזו, או לא, הרי הקב"ה אומר על ידי נביאו "ותופשי התורה לא ידעוני", אדם שהוא בדרגה שהקב"ה קורא לו "תופשי התורה" הרי הוא אדם בעל דרגה גבוהה מאד, ואעפ"כ לא ידעוני, והעיקר חסר מן הספר, האם אנחנו חיים אמונה, האם אנחנו חשים אחרי כל קיום מצוה הודאה להקב"ה שבראנו לכבודו, האם אחרי כל קיום מצוה חיוק באמונה. וכאן מגיע לעולם נגיף קטנטן, שהדבר הראשון המפחיד שבו הוא שאין שום אדם בעולם יודע איך להתמודד אתו ואיך מתחסנים נגדו ואיך נרפאים ממנו, יש הרבה מחלות קשות רח"ל, אבל שם אין הרגשת חידלון, יש רופאים ויש רפואה, מתמודדים, לפעמים מצליחים ולפעמים לא, אבל מתמודדים, כאן כולם מרימים ידים, אף אחד לא יודע מה עושים מולו, והוא לא עוצר בשום מקום, מתפשט ומתפשט בכל העולם כולו, וכולם עומדים חדלי מעש עם פיות פתורים ורואים בעיניים קמות איך הוא משתלט על כל החיים, ואין מי שיוודע מה לעשות. והדבר השני הבא כתוצאה ממנו הוא שהדרך היחידה להתגונן מפניו הוא לעצור את כל הבריאה, אין לימודים, אין עבודה, הכל סגור, יושבים בבית, וזהו, הכל נעצר, זו היא לא הרגשת חידלון, זה החידלון בעצמו, חידלון קטנטן מטייל בעולם ונועל אותו לחלוטין, כאן לראשונה התודענו לכך שאנחנו כלום, ולא אנחנו מנהלים את העולם, יש מנהיג לבירה, ואנחנו אפס, והמדה כנגד מדה שעלינו ללמוד מזה הוא את זה בעצמו, שלא אנחנו עושים ולא אנחנו מנהלים, לא שאנחנו עושים בעזרת ד', ולא שאנחנו פועלים אם ירצה ד', כלומר אם הוא לא יפריע, אלא אין עוד מלבדו, כפשוטו ממש, וגם הרוחניות שלנו, הלימוד והתפלה, הכל צריך להיות מכוון כדברי הרמב"ן להכרה היהודית הבסיסית והפשוטה להאמין באלוקינו ולהודות לו, לחיות את זה, ולחוש את זה מספר בכל התנהלות ובכל תפיסת החיים, אבל זו המטרה שלשמה נבראנו. קבלנו מסר חד משמעי שאנחנו כלום, הבה נפנים אותו.

וכאשר אנו עומדים בפתחם של ימי יציאת מצרים ששם הכל היה מכוון הרי לתובנה הזו שאין עוד מלבדו, וכידוע שכל החגים בבואם מתחדשים בימים אלו ההארות שהיו אז, הרי זה הזמן המסוגל להתחזק ולהתחיל לחוש את בורא עולם כסדר, וכימי צאתנו ממצרים יראנו נפלאות.